

شرح مبسوط قانون مجازات اسلامی

مبحث دیات

جلد دوم

دکتر عباس زراعتی

استاد تمام دانشگاه

انتشارات جاودانه

عنوان قراردادی : ایران. قوانین و احکام
 عنوان و نام پدیدآور : شرح مبسوط قانون مجازات اسلامی؛ مبحث دیات/ مؤلف: عباس زراعت
 مشخصات نشر : تهران: جاودانه، جنگل، ۱۳۹۳
 مشخصات ظاهری : ۵۲۸ ص
 شابک : ج. ۱: ۵-۳۵۷-۱۵۸-۶۰۰-۹۷۸ : ج. ۲: ۲-۳۵۸-۱۵۸-۶۰۰-۹۷۸
 وضعیت فهرست‌نویسی : فیبا
 ددایت : کتابخانه
 موضوع : حقوق جزا- ایران
 صوع : مجازات- ایران
 شنا افز : زراعت، عباس، ۱۳۴۴- گردآورنده
 رده‌بندی لنگره : الفی ۱۳۹۳/۸ KMH۳۷۹۳
 رده‌بندی دیوید : ۳۴۵/۵۱
 شماره کتابشناسی : ۳۱۹۸۱۶

عنوان کتاب: شرح مبسوط مجازات اسلامی / مبحث دیات (جلد دوم)
 تألیف: دکتر عباس زراعت
 ناشر: انتشارات جاودانه، جنگل
 ناظر فنی: امین لشکری
 نوبت و سال چاپ: اول، ۱۳۹۳
 قطع و تیراژ: وزیری، ۱۰۰۰ نسخه
 قیمت: ۲۰۰۰۰۰ ریال با جلد نفیس
 شابک: ۲-۳۵۸-۱۵۸-۶۰۰-۹۷۸

<http://www.junglepub.org>
[email:// Info@junglepub.org](mailto:Info@junglepub.org)

تلفن: ۰۲۱-۶۶۴۸۶۱۱۵-۹-۶۶۴۸۲۸۳۰
 ۰۳۱-۳۳۲۰۵۰۶۷-۳۳۲۰۳۸۰۰-۹

«حق چاپ برای ناشر محفوظ است»

فهرست مطالب

۱	مقدمه.....
۷	فصل ششم - موجبات ضمان.....
۷	ماده ۴۹۲ - رابطه‌ی سببیت.....
۲۰	ماده ۴۹۳ - عدم تأثیر فاصله زمانی.....
۲۶	ماده ۴۹۴ - تعریف مباشرت.....
۳۱	ماده ۴۹۵ - ضمانت پزشک نسبت به معالجات.....
۶۷	ماده ۴۹۶ - مسئولیت پزشک در دستورات معالجه.....
۷۳	ماده ۴۹۷ - عدم امکان تحصیل براءت.....
۷۷	ماده ۴۹۸ - صدور حکم علیه - موله.....
۸۵	ماده ۴۹۹ - جنایت از راه افسوس.....
۹۱	ماده ۵۰۰ - غلل قهری.....
۹۵	ماده ۵۰۱ - ایجاد هراس.....
۱۰۵	ماده ۵۰۲ - جنایت از راه پرتاب خود روی.....
۱۱۴	ماده ۵۰۳ - پرتاب شخص دیگر.....
۱۲۰	ماده ۵۰۴ - انتفای ضمان در صورت عدم تفصیر.....
۱۲۹	ماده ۵۰۵ - حوادث رانندگی.....
۱۳۴	ماده ۵۰۶ - تعریف تسبیب.....
۱۵۶	ماده ۵۰۷ - رفتار غیرمجاز در اماکن عمومی.....
۱۶۳	ماده ۵۰۸ - رفتار در ملک شخصی.....
۱۷۲	ماده ۵۰۹ - عمل به مصلحت عابران.....
۱۸۱	ماده ۵۱۰ - انگیزه احسان.....
۱۸۱	ماده ۵۱۱ - توقف در مکان مجاز.....
۱۸۹	ماده ۵۱۲ - توقف در مکان غیرمجاز.....
۱۹۶	ماده ۵۱۳ - فراخواندن شبانه شخص.....
۲۲۳	ماده ۵۱۴ - تغییر در عوامل طبیعی.....
۲۳۳	ماده ۵۱۵ - قرار دادن شیء در مکان‌های متعارف.....
۲۳۹	ماده ۵۱۶ - سقوط شیء از مکان مجاز.....

۲۴۴	ماده ۵۱۷ - سقوط اتفاقی بنای مجاز
۲۵۳	ماده ۵۱۸ - سقوط بنا به علت حوادث پیش‌بینی نشده
۲۵۸	ماده ۵۱۹ - سقوط بنای در معرض سقوط
۲۶۵	ماده ۵۲۰ - متمایل کردن بنای دیگری
۲۷۰	ماده ۵۲۱ - روشن کردن آتش در ملک خود
۲۸۴	ماده ۵۲۲ - مسئولیت متصرف حیوان
۲۹۶	ماده ۵۲۳ - مسئولیت اذن‌دهنده برای ورود به منزل
۳۰۴	ماده ۵۲۴ - مسئولیت حیوان‌سوار
۳۱۵	ماده ۵۲۵ - مسئولیت ناشی از تحریک حیوان
۳۱۹	ماده ۵۲۶ - اجتماع سبب و مباشر
۳۴۱	ماده ۵۲۷ - تعدد واسطه
۳۵۱	ماده ۵۲۸ - تضاد وسایل نقلیه
۳۶۲	ماده ۵۲۹ - لزوم ارتباط تقصیر
۳۶۹	ماده ۵۳۰ - برخورد بر اثر عوارض طبیعی
۳۷۳	ماده ۵۳۱ - استناد حادثه به یک طرف
۳۷۵	ماده ۵۳۲ - عمدی بودن تصادف وسایل نقلیه
۳۷۹	ماده ۵۳۳ - شرکت در جنایت
۳۸۶	ماده ۵۳۴ - ایجاد سبب برخورد
۳۹۲	ماده ۵۳۵ - جنایات طولی
۴۰۴	ماده ۵۳۶ - عامل مجاز و غیرمجاز
۴۰۸	ماده ۵۳۷ - تقصیر مجنی‌علیه
۴۱۳	فصل هفتم - تداخل و تعدد دیات
۴۱۳	ماده ۵۳۸ - اصل عدم تداخل دیات
۴۲۱	ماده ۵۳۹ - سرایت جنایت
۴۳۳	ماده ۵۴۰ - جنایت عمدی کمتر و سرایت غیرعمدی بیشتر
۴۴۱	ماده ۵۴۱ - آسیب‌های متعدد ناشی از یک ضربه
۴۴۸	ماده ۵۴۲ - آسیب‌های متعدد ناشی از رفتارهای متعدد
۴۵۴	ماده ۵۴۳ - تداخل جنایات
۴۶۰	ماده ۵۴۴ - زوال منافع متعدد
۴۶۶	ماده ۵۴۵ - جنایت بر عضو و منفعت

ماده ۵۴۶- حدود جنایت بزرگ‌تر.....	۴۷۵
ماده ۵۴۷- جراحات‌های متعدد.....	۴۸۳
ماده ۵۴۸- لزوم کمتر بودن ارزش از دیه عضو.....	۴۸۸
فهرست منابع.....	۵۱۵

www.ketab.ir

یکی از مسائل بحث‌برانگیز در نظام حقوقی اسلام، مسأله‌ی «خسارت‌های جسمانی» یا «دیه» یا «خویشا» می‌باشد. این نهاد در قانون مجازات اسلامی از یک سو به عنوان مجازات صدمات غیر عمدی و اعمال غیر قابل قصاص است که بر تمامیت جسمانی افراد وارد می‌شود (ماده ۱۴) در حالیکه نسبت به خسارت دارد و از سوی دیگر تابع مقررات ضمان و مسؤولیت مدنی قرار گرفته است (ماده ۲۰۲). دیه‌هاییکه بسیاری از مقررات مسؤولیت مدنی بر آن بار نمی‌شود. دیه، عمری طولانی در ایرانیه برای ایران ندارد بلکه پس از سيطرة ی فقه بر نظام تقنینی ایران، وارد قانون مجازات اسلامی شد. قبل از پیروزی انقلاب اسلامی، خسارت‌های جسمانی هم مانند خسارت‌های مالی در قانون مسؤولیت مدنی و قانون مدنی، پیش‌بینی شده بود بدون اینکه نام «دیه» به آن اطلاق شود. با توجه به جوان بودن این نهاد، طبیعی بود مقررات ناقص داشته باشد و قوانین آزموده‌شده به تصویب می‌رسید تا کاستی‌ها به مرور آشکار شده و سپس قانون جامع و کامل، مرسوم گردد. اما باین وجود به رغم گذشت بالغ بر سی سال از رسمیت یافتن قانون دیه هنوز هم مقررات دیات در آزمایشگاه قانونگذاری به سر می‌برد و بسیاری از ابهام‌ها همچنان به استناد استین قانون آزمایشی که دیه را به رسمیت شناخت، قانون دیات مصوب ۱۳۶۱/۹/۲۴ بود که سی سال ۱۳۷۰ جای خود را به قانون مجازات اسلامی (کتاب چهارم) داد. قانون ۱۳۷۰ تبدیل چشمگیری نسبت به قانون ۱۳۶۱ نداشت و مقررات قانون سابق را تکرار می‌کرد. پس از آن که انتظار می‌رفت پس از بیست سال و اندی، به اندازه‌ی کافی تجربه به دست آورده و کاستی‌ها آشکار شده باشد. باین وجود در سال ۱۳۹۲ که تحولات مهمی در قانون جزای ایران صورت گرفت همگان منتظر تصویب قانون دائمی بودند اما باز هم قانونگذار ترجیح داد تا پنج سال دیگر، نظام آزمایشی را تجربه کند. قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲ در مورد قواعد عمومی،

حدود، قصاص و دیات، اصلاحات فراوانی انجام داده است که قبل از شروع به شرح مواد کتاب چهارم آن (دیات)، مهم‌ترین اصلاحات را از نظر عبور می‌دهیم:

۱- کتاب چهارم قانون مجازات اسلامی ۱۳۷۰ مشتمل بر ۲۰۲ ماده بود و این مواد در قانون ۱۳۹۲ به ۲۷۹ ماده افزایش یافت. یکی از دلایل اصلی افزایش مواد مربوط به دیات در قانون جدید، وضع مقررات و احکامی بود که نیاز به آن‌ها در طول سی سال در دادگاه‌ها، آرایه‌ها و قانونگذار، این کاستی‌ها را جبران نمود.

یکی از ایرادهای مهم قانون ۱۳۷۰ بیان احکام در قالب مثال‌ها و مصادیقی بود که در روایات و نوشته‌های فقهی آمده است در حالیکه قانونگذار باید قواعد عمومی را از این مثال‌ها، استخراج کرده و در قالب حکم کلی بیان نماید. قانونگذار جدید گرچه تلاش کرده است این ایراد را برطرف کند اما به صورت کامل، آن را مرتفع نساخته و کثرت مواد قانونی، گویای این عیب بزرگ است. ضمن بحث‌ها خواهیم دید که بسیاری از مواد، اضافی بوده و در حالی تدوین یافته که عدم تعدد کلی هم بیان شده است.

۳- مهم‌ترین احکامی که در قانون سابق نبود و در قانون جدید، پیش‌بینی گردید، عبارتند از: تسری احکام دیه به ارش (م ۴۵۹)؛ ممنوعیت قاتل از ارث مقتول (م ۴۵۱)؛ تبعیت دیه از مقررات مسؤولیت مدنی (م ۴۵۲)؛ رفع نقایص مربوط به قسامه (م ۴۵۴، ۴۵۸، ۴۵۹، ۴۶۰، ۴۶۱)؛ توسعه مصادیق مسؤولیت بت‌المال (م ۴۷۰، ۴۷۱، ۴۷۳، ۴۷۴، ۴۷۵، ۴۷۷، ۴۸۴، ۴۸۵، ۴۸۶ و ۴۸۷)؛ اصلاحات در مقررات عاقله و نحوه‌ی پرداخت دیه مانند قتل یا جراحت ناشی از اجرای حکم، تعیین سزا برای مهلت‌ها و نحوه تقسیط دیه (م ۴۸۸ و ۴۸۹)؛ معیار قیمت زمان پرداخت (م ۴۹۰)؛ پرداخت دیه‌ی توافقی (م ۴۹۱)؛ عدم تأثیر فاصله زمانی میان رفتار و نتیجه (م ۴۹۳)؛ اصلاح مقررات مسؤولیت پزشکی (م ۴۹۵ تا ۴۹۷)؛ پیش‌بینی قاعده احسان (م ۵۱۰) و مسؤولیت قمار دادن کالا در خارج مغازه و اتومبیل در مقابل منزل (م ۵۱۵)؛ تساوی مسؤولیت مباشر و سبب (م ۵۲۶)؛ لزوم احراز تقصیر (م ۵۲۹)؛ عدم مسؤولیت علت ضعیف (م ۵۳۱)؛ تساوی مسؤولیت شرکا یا اسباب (م ۵۳۳)؛ جنایت‌های طولی (م ۵۳۵)؛ عدم مسؤولیت مرتکب در صورت تقصیر مجنی‌علیه (م ۵۳۷)؛ اصل عدم تداخل دیات (م ۵۳۸)؛ حکم سرایت جنایت (م ۵۳۹)؛ تفکیک احکام جنایت‌های طولی و عرضی (م ۵۴۰ تا ۵۴۴)؛ رابطه جنایت بر عضو و زوال منفعت (م ۵۴۵ و ۵۴۶)؛ جراحت عمیق و غیرعمیق (م ۵۴۷)؛ قاعده‌ی کمتر بودن ارش از

دیه (م ۵۴۸) و ... تحولات مربوط به مقدار دیه‌ی نفس و اعضا را در مجلد بعدی بررسی خواهیم کرد. علاوه بر این تحولات یاد شده، برخی مواد هم که جایگزین مواد سابق شده است تغییراتی دارد.

۴- همان‌گونه که گفته شد قانونگذار جدید تلاش کرده است به‌جای بیان مصادیق، قواعد کلی را وضع کند و یا برخی احکام را تغییر داده یا منسوخ نماید و از همین روی برخی مواد قانون سابق در قانون جدید تکرار نشده است مانند:

ماده ۹: «هرگاه قتل خطایی با گواهی شهود عادل ثابت شود عاقله عهده‌دار خواهد بود.» اصل بر مسؤولیت عاقله در خطای محض است و نیاز به تصریح ندارد بلکه موارد استثنا بیان می‌شود.

ماده ۳۱۴: «در قتل خطایی محض، دادگاه مکلف است در حین رسیدگی عاقله را دعوت کند تا از خود دفاع نماید. در صورت عدم دسترسی به عاقله یا عدم حضور آن پس از احضار موجب توقف رسیدگی نخواهد شد.» این حکم مربوط به مقررات شکلی است.

ماده ۳۱۵: «اگر دو نفر متهم به قتل باشند و هر کدام ادعا کند که دیگری کشته است و علم اجمالی بر وقوع قتل توسط یکی از آن دو نفر باشد و حجت شرعی بر قاتل بودن یکی اقامه نشود و نوبت به دیه برسد با قید قرعه، دیه از یک نفر آن دو نفر گرفته می‌شود.»

ماده ۳۲۰: «هرگاه ختنه‌کننده در اثر بریدن بیش از مقدار لازم موجب جنایت یا خسارت شود، ضامن است گرچه ماهر بوده باشد.»

ماده ۳۲۳: «هرگاه کسی در حال خواب بر اثر حرکت عاقله، موجب تلف یا نقص عضو دیگری شود جنایت او به منزله خطای محض بوده و عاقله عهده‌دار دیه خواهد بود.» این حکم از قواعد عمومی به‌دست می‌آید.

ماده ۳۲۸: «هرگاه کسی به دیگری صدمه وارد کند و یا کسی را پرت کند و زخم‌بمیرد یا مجروح گردد، در صورتی که نه قصد جنایت داشته باشد و نه کاری را که قصد برآوردن آن است نوعاً سبب جنایت باشد، شبه‌عمد محسوب و عهده‌دار دیه آن خواهد بود.»

ماده ۳۳۶: «هرگاه در اثر برخورد دو سوار، وسیله‌ی نقلیه‌ی آن‌ها مانند اتومبیل خسارت ببیند در صورتی که تصادم و برخورد به هر دو نسبت داده شود و هر دو مقصر باشند یا هیچ‌کدام مقصر نباشند هر کدام نصف خسارت وسیله نقلیه دیگری را ضامن خواهد بود، خواه آن دو وسیله از یک نوع باشند یا نباشند و خواه میزان تقصیر آن‌ها مساوی یا متفاوت

باشد و اگر یکی از آن‌ها مقصر باشد فقط مقصر، ضامن است. تبصره- تقصیر اعم است از بی‌احتیاطی، بی‌مبالاتی، عدم مهارت و عدم رعایت نظامات دولتی.» این حکم که در ماده ۳۳۵ قانون مدنی هم آمده است مربوط به خسارت‌های مالی بوده و ارتباطی با دیه ندارد.

ماده ۳۳۷: «هرگاه دو وسیله نقلیه در اثر برخورد با هم باعث کشته شدن سرنشینان گردند، در صورت شبه‌عمد راننده هر یک از دو وسیله نقلیه، ضامن نصف دیه تمام سرنشین خواهد بود و در صورت خطای محض، عاقله هر کدام عهده‌دار نصف دیه تمام سرنشینان می‌باشد و اگر برخورد یکی از آن دو، شبه‌عمد و دیگری خطای محض باشد، ضامن بر عهده مورد پرداخت خواهد شد. تبصره- در صورتی که برخورد دو وسیله نقلیه خارج از اختیار راننده‌ها باشد مانند آن که در اثر ریزش کوه یا طوفان و دیگر عوامل قهری تصادم حاصل شود هر گونه ضمانی در بین نیست.» مسؤولیت عاقله در مورد حوادث رانندگی در حال حاضر موضوعی منتفی است.

ماده ۳۴۶: «هرگاه کسی در محله‌ای در معبر بریزد که موجب لغزش رهگذر گردد عهده‌دار دیه و خسارت خواهد بود مگر آن که رهگذر بالغ، عاقل یا ممیز عمداً با اینکه می‌تواند روی آن پا نگذارد به روی آن‌ها پا نگذارد.»

ماده ۳۵۴: «هرگاه کسی در ملک خود آتشی روشن کند و آتش به جایی سرایت نماید و سرایت به او استناد داشته باشد، ضامن تلف و خسارت‌های وارده می‌باشد، گرچه به مقدار نیاز خود روشن کرده باشد.»

ماده ۳۵۶: «هرگاه کسی آتشی را روشن کند و آتش به مال شخصی را در آن بیندازد و بسوزاند عهده‌دار تلف یا خسارت خواهد بود و روشن‌کننده ضامن نیست.» این ماده نیز در مورد خسارت مالی است و ارتباطی با دیه ندارد.

ماده ۳۵۸: «هرگاه حیوانی به کسی حمله کند و آن شخص به دفاع از خود به مقدار لازم، او را دفع نماید و همین دفاع، موجب مردن یا آسیب دیدن حیوان شود، شخص دفاع‌کننده، ضامن نمی‌باشد و همچنین اگر آن حیوان را از هجوم به نفس یا مال محترم به‌عنوان دفاع به مقدار لازم بازدارد و همین کار موجب تلف یا آسیب او شود، عهده‌دار امر نخواهد بود. تبصره- هرگاه در غیر مورد دفاع یا در مورد دفاع بیش از مقدار لازم به آن آسیب وارد شود، شخص آسیب‌رساننده، ضامن می‌باشد.» تلف حیوان نیز خسارت مالی است و ارتباطی با بحث ندارد.

ماده ۳۵۹: «هرگاه با سهل‌انگاری و کوتاهی مالک، حیوانی به حیوان دیگر حمله کند و آسیب برساند، مالک آن عهده‌دار خسارت خواهد بود و هر گونه خسارتی بر حیوان حمله‌کننده و مهاجم وارد شود، کسی عهده‌دار آن نمی‌باشد.» قانونگذار، این مواد را از آن جهت که در مبحث دیات از کتاب‌های فقهی آمده است، در اینجا آورده است و گر نه ارتباطی با دیه ندارد و از همین روی در قانون جدید نیامد.

۵- در مجموع صرف‌نظر از ایرادهای اساسی که نسبت به مقررات دیات مطرح می‌باشد نمی‌توان چاره‌های مثبت قانون مجازات اسلامی جدید (کتاب دیات) را نسبت به دو قانون قبلی نادیده گرفت به‌ویژه اینکه به مشکلات عملی دادگاه‌ها توجه نموده و مقررات غیرمرتبط را حذف کرده است اما باز هم زمینه‌ی اصلاحات مناسب‌تر وجود دارد. سیاست قانونگذار جدید بر آن بوده که مبنای منطقی و عقلانی احکام دیه را مورد توجه قرار داده و مقررات را به‌گونه‌ای رتبه‌بندی کند که با واقعیت‌ها تعارض نداشته باشد. بسیاری از این مقررات که با توجه به نظام سنتی و مذهبی کشور یافته است با جامعه‌ی مدرن و ماشینی امروزی، سازگار نیست و خسارت‌های وسیعی را جبران نمی‌کند. نهاد بیمه و اجباری شدن آن، مسئولیت عاقله را که برای جلوگیری از هدر رفتن خون مسلمان وضع شده است بی‌اعتبار می‌سازد و از همین روی ضمن عاقله برای حوادث رانندگی زمینی، هوایی و دریایی در قانون جدید حذف شد و مسئولیت بی‌تالتان توسعه پیدا کرد.

در پایان، جملاتی هم برای آشنایی با شیوه‌ی تدوین این کتاب تقدیم می‌گردد تا استفاده از آن‌را، کامل‌تر کند. این کتاب برخلاف کتاب‌های درسک آموزشی داشته و براساس برنامه‌های درسی تدوین می‌یابد، شاکله‌ی پژوهشی و تحقیقاتی دارد تا برای اهل تحقیق سودمند افتد. بر همین اساس می‌توان نکات زیر را در توصیف کتاب بیان کرد:

اولاً، مواد قانون به‌صورت ماده به ماده، شرح داده شده است تا تمامی مترادف و احکام قانونی، مورد بحث قرار گیرد برخلاف شیوه‌ی آموزشی که فقط به برخی از مواد مهم می‌پردازد و بسیاری از مطالب، مغفول می‌ماند.

ثانیاً، ذیل هر ماده، قوانین و مقررات مرتبط، آمده است تا خواننده با قوانین ناسخ و منسوخ، عام و خاص، مطلق و مقید و آنچه که این مواد را کامل می‌سازد، آشنا گردد و اراده‌ی نهایی قانونگذار را به‌دست آورد.

ثالثاً، آراء وحدت رویه، آراء دیوان عالی کشور، نظریه‌های مشورتی، مجموعه نشست‌های قضایی نیز ذیل مواد آمده است تا مباحث آن، جنبه‌ی کاربردی هم پیدا کند و مخاطبانی همچون قضات و وکلا بتوانند استفاده‌ی عملی نمایند.

رابعاً، مقررات و احکام دیات غالباً از روایات و فتاوی فقهی اخذ شده است بنابراین برای آشنایی کامل‌تر یا اراده‌ی شارع و قانونگذار، آوردن این منابع بهترین راه است. از همین روی درش شده است منابعی که بیشتر در تدوین قانون مجازات اسلامی مورد استفاده قرار گرفته است ذیل هر ماده باید مانند: شرح لمعه، جواهرالکلام، مبانی تکملة المنهاج، تفصیل الشریع، تجریرالوسیله و استفتائات جدیدی که توسط مراجع قضایی از فقها صورت گرفته است.

خامساً، ماها این تجربه‌ی نگارنده در تدریس این درس در دوره‌های کارشناسی، کارشناسی ارشد، دکتری، انشگاه‌ها و نیز آموزش ضمن خدمت قضات کشور، کمک می‌کند تا هر مطلبی را که در این تجربه در آسمان ذهن خواننده به پرواز درآید و به لطف خدا، وی را حقوق‌دانی فاضل نماید.

مبحث دیات در دو مجلد تدوین یافته است همان‌گونه که قصاص و حدود نیز هر کدام در دو مجلد را به خود اختصاص داده‌اند. باری خدا، قواعد عمومی هم در سه مجلد به چاپ می‌رسد تا همراه با حقوق جزای عمومی و ۲ و حقوق جزای اختصاصی ۱ و ۲ و ۳ دفتر کاملی از حقوق کیفری ایران تقدیم ارباب معرّف گردد.

عباس زراعت

عضو هیأت علمی دانشگاه کاشان